

כיצד תעלה ישראל מחדש על מסלול הנורמליזציה?

אופיר וינטר ואודי דקל | 24 ביולי, 2025

מסמך זה מציג פרדיגמה חדשה כתשתית לנורמליזציה לגיטימית-מלאה, קרי לקשר אזרחי, רב-תחומי ועמוק בין ישראל לעמי האזור. לנורמליזציה כזו פוטנציאל לשמש גל נוסא אסטרטגי, שיחזק את מעמדה הבינלאומי של מדינת ישראל ויקדם בניית קואליציה אזרחית נחושה למען השלום והיציבות. בתקווה, קואליציה זו תצמח דווקא מתוך אסון ה-7 באוקטובר והמלחמה הקשה והארוכה שפרצה בעקבותיו, ותהווה בסיס לתהליכי השיקום והאינטגרציה האזרחיים, שיסמנו את הניצחון האמיתי על חמאס וציר ההתנגדות.

עיקרי הדברים

מלחמת "חרבות ברזל" פרצה בעידן של שגשוג בתהליכי הנורמליזציה בין ישראל למדינות ערב, כאשר נדמה היה שהשלום עם ערב הסעודית ממתין מעבר לפינה, אלא שמתקפת ה-7 באוקטובר שינתה את התמונה: יחסי ישראל עם מצרים וירדן נקלעו לשפל עמוק בממד המדיני ואילו 'הסכמי אברהם' עלולים להפוך בהדרגה משלום חם לשלום קר, כאשר ההזדמנות שסימלו לשילובה של ישראל במרחב דרך שיתופי פעולה אזרחיים רב-תחומיים – כלכליים, טכנולוגיים ותרבותיים – יכולה להידחות ואף לרדת לטמיון.

תוצאות מבצע "עם כלביא" – המערכה בין ישראל לאיראן – יצרו דינמיקה אזרחית חדשה: ציר ההתנגדות החותר לטרפוד השלום והנורמליזציה ספג מהלומה קשה, בעוד דימוי העוצמה של ישראל השתקם מבחינה צבאית ומדינית, והיא ביססה את מעמדה כשותפה הבכירה של ארצות הברית במזרח התיכון. בנוסף, ממשל טראמפ ממשיך במאמציו להוביל לסיום המלחמה בעזה ולהרחבת 'הסכמי אברהם', והוא עשוי לדרבן את ממשלת ישראל לגלות יתר גמישות לווייתורים ולפשרות בזירה הפלסטינית. בצל התגברות הביקורת האזרחית והבינלאומית על ישראל סביב החמרת המצב ההומניטרי בעזה והתוכניות לכיבוש המלא, דווח על מגעים להסכמי אי-לוחמה והפרדת כוחות עם סוריה ולבנון ולהסכמי שלום ונורמליזציה עם ערב הסעודית ומדינות ערביות ומוסלמיות נוספות.

במפגש 'שולחן עגול' של מומחים, שהתכנס באחרונה במכון למחקרי ביטחון לאומי ועסק בעתיד הנורמליזציה בין ישראל לשכנותיה, נדונו שתי גישות: האחת הרואה בנורמליזציה רחבה "מותרות" שניתן להסתדר בלעדיהן ומייחסת לה עדיפות נמוכה, והאחרת הרואה בה "הכרח אסטרטגי" למיצוב מעמד אסטרטגי אזרחי ובינלאומי איתן לישראל ומייחסת לה עדיפות גבוהה. בהתאם לגישה זו, נורמליזציה רחבה חיונית כדי להעניק להסכמי השלום עמידות ואיתנות גבוהות יותר בעת משברים, להגביר את פוטנציאל השגשוג הכלכלי של ישראל ולהפחית את סכנת הבידוד הבינלאומי המרחפת

מעליה. יתרה מכך, נוכח האתגרים הניצבים לפתחה של ישראל, היא זקוקה לבעלות ברית אזוריות שלהן מרחב אינטרסים חופף לזה שלה, הן בהמשך ההתמודדות עם הציר האיראני-רדיקלי והן במענה לצרכי האזור - כלכלה, חקלאות, טכנולוגיה, סחר, סביבה, מים ואנרגיה.

מאז ה-7 באוקטובר 2023 הפכה הבעיה הפלסטינית לחסם משמעותי יותר מאשר בעבר לקידום תהליכי הנורמליזציה. בעיני שותפות השלום הערביות - הקיימות והפוטנציאליות - המשך ההתעלמות מהסכסוך הישראלי-פלסטיני והטענה הישראלית שניתן להכילו הפכו למכשול יסוד. העמקת קשרים קיימים והרחבתם מותנית בסיום המלחמה ברצועת עזה ובהשבת החטופים, תוך פירוק היכולות הצבאיות והשלטוניות של חמאס, מהלך שבו תומכות גם מדינות ערב המתונות, ובהמשך - ביצירת אופק מדיני אמין והדרגתי ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

לשם השבת הנורמליזציה למסלולה והרחבת מעגל היחסים למדינות נוספות, מומלץ לישראל לנקוט את הצעדים הבאים:

א. שינוי פרדיגמטי שבבסיסו הכרה ישראלית בכך שהשכנת יחסים נורמליים - שכוללים שיתופי פעולה ממשלתיים ואזרחיים רב תחומיים עם מדינות האזור - הם רכיב חיוני בביטחון הלאומי של מדינת ישראל.

ב. הגברת התיאום עם ארצות הברית במטרה להבטיח שמאמצי האינטגרציה האזוריים יכללו את ישראל, יבטיחו את השתלבותה בקואליציה של ביטחון ופיתוח אזורי בהובלת וושינגטון ויאפשרו את הרחבת 'הסכמי אברהם' דרך כינון יחסים רשמיים עם ערב הסעודית ומדינות נוספות.

ג. חתירה לסיום המלחמה ברצועת עזה בכפוף להשבת החטופים ולפירוק היכולות הצבאיות והשלטוניות של חמאס, ושילוב מדינות ערב המתונות בניהול הרצועה, בפירוק ובשיקומה.

ד. הסכמה ליצירת אופק מדיני אמין - גם אם הדרגתי ומותנה - ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני על בסיס היפרדות מדינית, גיאוגרפית ודמוגרפית, והכשרת התנאים ליישום מתווה של שתי מדינות לשני עמים בעתיד.

ה. התאמת מאמצי הנורמליזציה הישראליים לצרכיהם של שותפי השלום, תוך השקעה בדיפלומטיה מקצועית המוכוונת לתחומי עניין כלכליים, אנרגטיים וטכנולוגיים ומתן עדיפות לקשרים פומביים.

ו. עידוד גישה רב-צדדית ושיתוף גורמים אזוריים ובינלאומיים בניהול משברים, בדגש על מעורבותן של מדינות ערב המתונות בהסדרים עתידיים בין ישראל לפלסטינים, ללבנון ולסוריה.

ז. מאמץ מוגבר לשיקום יחסי האמון וקשרי הנורמליזציה עם מדינות השלום הוותיקות, בראשן מצרים וירדן, וזאת דרך חידוש ערוצי שיח בכירים ביותר, קיום ביקורים הדדיים וכינוס פורומים משותפים.

ח. מיסוד מנגנונים קבועים - בילטרליים ומולטילטרליים במעורבות אמריקאית ובינלאומית - למעקב אחר יישום הסכמים אזרחיים ותחזוקתם, במטרה לחזק את מחויבות שותפות השלום הערביות להסכמים ולשמור על גחלת היחסים עמן בעתות משבר.

ט. הפגנת רגישות בנושאי ליבה נפיצים, תוך הימנעות מפעולות כמו סיפוח ועידוד הגירה מרצון של פלסטינים מיהודה ושומרון ומרצועת עזה, ונקיטת משנה זהירות בהצהרותיהם של גורמים ישראליים רשמיים.

י. שיקום ותגבור הדיפלומטיה הציבורית ופנייה לדעת הקהל במדינות ערב ובישראל במטרה להגביר את התמיכה בהסכמי השלום והנורמליזציה.

פרדיגמה חדשה לקידום הנורמליזציה

מסגרת תיאורטית: דגמים של נורמליזציה

המונח "נורמליזציה" (בערבית: תטביע) מתאר תהליך של מעבר מיחסים עוינים ליחסים "נורמליים" – קרי, שגרתיים, שיתופיים וידידותיים – בין מדינות שידעו תקופות של מתיחויות, סכסוכים ומלחמות. בהקשר הישראלי-ערבי, חדר המושג לשיח הציבורי והמדיני לקראת כינון השלום עם מצרים (1979). בישראל שררה ציפייה שבחסות ההסכם תפתח נורמליזציה רחבה לא רק בין המנהיגים, הממשלות והצבאות, אלא גם בין האזרחים והעמים. לעומת זאת, הגישה שהובילו מצרים – ולימים גם ירדן – הייתה מסויגת יותר וכרוכה בהסדר הבעיה הפלסטינית. משזה בושש לבוא – ובשל התפתחויות נוספות – הפכה הנורמליזציה בהדרגה למושג טעון ושלילי בשיח הפוליטי הערבי, והתגבשה מתכונת צרה של נורמליזציה, שזכתה לכינוי "שלום קר", המוגבל לדרגים רשמיים חיוניים, לקשרי ביטחון חשאיים ולקשרים אזרחיים מצומצמים.

בעקבות חתימת 'הסכמי אברהם' – שלבשו לפחות בראשיתם אופי של "שלום חם" – [הציע](#) אלי פודה הבחנה בין שלושה דגמי נורמליזציה עיקריים, בהתאם להיקפם, להתקבלותם הציבורית ולהתנהלותם:

1. **נורמליזציה לא-רשמית:** קשרים חשאיים או בלתי-רשמיים המבוססים על אינטרסים ביטחוניים ומדיניים משותפים, אך ללא הכרה פומבית או יחסים דיפלומטיים. דגם זה אפיין את יחסי ישראל עם מדינות ערב לפני כינון הסכמי השלום, וכלל בין השאר קשרי מודיעין עם ירדן ומרוקו, מגעים דיפלומטיים ומסחריים מוגבלים עם מדינות המפרץ ודיאלוג ביטחוני שקט.

יתרוננו: בניית אמון בהיעדר מחירים של חשיפה לביקורת ציבורית. חסרוננו: שברירות, חשאיות ומידור הציבורים.

2. **נורמליזציה רשמית פונקציונלית-חלקית:** קשרים רשמיים המתפתחים לאחר חתימת הסכמי שלום, כאשר שיתוף הפעולה בפועל מוגבל לתחומים ביטחוניים, מודיעיניים וכלכליים ספציפיים, בדגש על קידום אינטרסים אסטרטגיים כמו אנרגיה ומים ותיאום המאבק באויבים משותפים. קשרים אלה מובלים על ידי הממשלות והממסדים הביטחוניים, בעוד פלחים משמעותיים בציבורים אינם שותפים לנורמליזציה, ולעיתים אף מתנגדים לה בגלוי. דגם זה אפיין את השלום שהתגבש במרוצת השנים עם מצרים וירדן, אשר היה "קר", אך הוכיח עמידות נוכח משברים קשים וטלטלות פנימיות וחיצוניות.

3. **נורמליזציה לגיטימית-מלאה:** שלום מוצהר הנהנה מלגיטימיות בקרב ההנהגות והציבורים גם יחד. בדגם זה המשטר תומך בפומבי בקשרים עם ישראל, מקדם יוזמות משותפות בתחומים כמו סחר ותיירות ונותן לכך ביטוי במערכת החינוך, בתקשורת ובתרבות, בעוד כוסי התנגדות קיימים אך מוכלים. דגם זה אפיין את תקופת "ירח הדבש" של השלום עם מצרים וירדן ואת היחסים ששררו עד המלחמה עם איחוד האמירויות, בחרין ומרוקו. האתגר הוא לשמר לאורך זמן ולמנוע שחיקה והידרדרות בעתות משבר משלום חם לקר ומנורמליזציה רחבה למצומצמת.

מערכת היחסים בין ישראל למדינות ערב אינה סטטית. הנורמליזציה יכולה לנוע לאורך השנים מדגם למשנהו: השלום עם מצרים, ובעיקר עם ירדן, החל במתכונת נורמליזציה רחבה שכללה תיירות ענפה ונכונות לשיתופי פעולה אזרחיים במגוון תחומים. ואולם, עקב משברים כמו המלחמות בלבנון, האנתיפאדות הראשונה והשנייה, סבבי הלחימה ברצועת עזה והקיפאון המדיני מול הפלסטינים, חל מעבר לנורמליזציה פונקציונלית ולשלום קר. הקשרים בין הרשות הפלסטינית לישראל חוו אף הם מדרון דומה לאחר האנתיפאדה השנייה. מרוקו, לעומת זאת, עברה מסלול הפוך – מקשר מוגבל בשנות ה-90 לנורמליזציה רחבה לאחר חידוש היחסים ב-2020.

כמה משתנים משפיעים על אופי הנורמליזציה בין ישראל לשכנותיה: הבעיה הפלסטינית - התקדמות בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני משליכה לחיוב על הנורמליזציה בעוד נסיגה בתהליך, קיפאון מדיני ועימותים אלימים פוגעים בלגיטימיות הציבורית שלה; דעת הקהל - גורמי כוח חברתיים, דתיים ופוליטיים המתנגדים לנורמליזציה, דוגמת איגודים מקצועיים ומפלגות אסלאמיסטיות ופאן-ערביות, עלולים להרתיע את המשטרים מקידומה ולרוקנה מתוכן; אינטרסים ביטחוניים וכלכליים אסטרטגיים - אלה עשויים לאפשר קידום היבטים מסוימים של נורמליזציה גם בעתות משבר; היחסים המיוחדים בין ישראל לארצות הברית - המתבטאים באמירה ש"הדרך מהמזרח התיכון לושינגטון עוברת שרך ירושלים"; גזרים ומקלות אמריקאיים - אלה מהווים מנוף העשוי להגביר את פתיחות ומחויבות הצדדים לנורמליזציה, אך הם מוגבלים ביכולתם לכפות שלום חם; האיום האיראני על מדינות ערב עשוי להוות קטליזטור להתקרבות לישראל, אך גם גורם מרחיק ומרתיע.

לסיכום, הנורמליזציה בין ישראל לשותפות השלום הערביות איננה תהליך היסטורי הומוגני או חד-כיווני, אלא מנעד דינמי הנתון לשינויים בהתאם לנסיבות האזוריות, הפוליטיות והחברתיות הפנימיות. הבחנה בין הדגמים וסימני ההיכר שלהם חיונית להבנת האתגרים וההזדמנויות השוררים גם בעת הנוכחית.

תמונת מצב: בין קיפאון אזרחי לשותפות אסטרטגית

בחלוף 22 חודשים ממתקפת ה-7 באוקטובר 2023, הנורמליזציה בין ישראל למדינות השלום הערביות ניצבת בצומת מורכב: מצד אחד, יש המשכיות ולעיתים אף התחזקות ביחסים הביטחוניים והמודיעיניים בין הצדדים; מצד שני, ניכר קיפאון עמוק כמעט בכל ממד אזרחי או ציבורי של הקשרים. הסכמי אברהם – שהיוו פריצת דרך היסטורית והניחו יסודות לשותפות אזרחית רחבה ולשלום חם – עלולים להתחלף בשלום קר. בדומה להסכמים הוותיקים עם מצרים וירדן, ההסכמים החדשים נקלעו במלחמה למצב של "שלום דו-שכבתי" המתאפיין בפער בין "קומת היחסים החשאית" ל"קומת היחסים הגלויה", קרי קיום שותפות ביטחונית יציבה מאחורי הקלעים, לצד נתק או קיפאון במישור הציבורי-אזרחי הפומבי. בעוד הקומה הפומבית רגישה להשפעת ההתפתחויות בזירה הפלסטינית על דעת הקהל הערבית, הקומה החשאית מתאפיינת ביתר עמידות.

"חצי הכוס הריק" של הקשרים בין ישראל למדינות השלום הערביות מחייב תשומת לב דחופה. מאז אוקטובר 2023 ישראל מתנהלת בסביבה אזרחית של "שלום קר מאוד", כאשר קיפאון זמני הופך למציאות מתמשכת. רבים מתחומי שיתוף הפעולה הגלויים שהיו בתנופה עד 2023 – התיירות, התרבות, הספורט, המחקר והעסקים – הושעו או הוטו משמעותית. "פורום הנגב" נגז, תהליך שהחל עוד קודם למלחמה בשל חילוקי דעות פוליטיים וענייניים בין ישראל למדינות השלום, ו"פורום הגז של מזרח הים התיכון" (EMGF) מתכנס לעיתים רחוקות ובפרופיל נמוך מאשר בעבר. פרויקטים דוגמת "פרוספריטי" ("מים תמורת חשמל" בשיתוף ירדן ואיחוד האמירויות) הושעו. מיזמים בינלאומיים רחבי היקף כמו מסדרון IMEC מאסיה לאירופה עלולים לדלג על ישראל. בירדן נרשמה ירידה ברמת התיאום השוטף עם ישראל עקב המלחמה, במצרים חלה הסלמה בטון נגד ישראל באמצעי התקשורת, ובבחרין מוצנעים הקשרים הפומביים בין המדינות. סקרי דעת קהל במדינות השלום [מעידים](#) על ירידה בתמיכה בנורמליזציה, כאשר במרוקו היא צנחה מ-31 ל-13 אחוזים.

מנגד, אין להתעלם גם מחצי הכוס המלא. עמודי התווך של השלום – מצרים, ירדן ומדינות הסכמי אברהם – התגלו כעמידים מכפי שניתן היה לחשוש במציאות של מלחמה ארוכה ועקובה מדם. ממשלות ערביות אמנם נקטו צעדי צינון פומביים, אך נמנעו משבירת הכלים והדגישו את דבקותן בבחירתן האסטרטגית בשלום. אף מדינה לא ניתקה יחסים דיפלומטיים עם ישראל חרף לחצים ציבוריים (גם אם דרג היחסים הונמך ונרשמה פגיעה בתפקוד הסדיר של שגרירויות ישראל בחלק מבירות ערב). איחוד האמירויות סיפקה סיוע הומניטרי נרחב לרצועת עזה, וזקפה את יכולתה לעשות זאת להסכמי אברהם. כך גם שיתופי פעולה אסטרטגיים, כגון עסקאות הגז עם מצרים וירדן ואספקת המים לירדן, נמשכו לרוב כסדרם. שימור היבטים מגוונים של נורמליזציה בצל רעם התותחים הפך תוך כדי המלחמה הממושכת ל"נורמלי החדש".

יתרה מכך, שיתופי פעולה ביטחוניים ומודיעיניים בין ישראל למדינות השלום ממשיכים להתקיים בפרופיל נמוך, ובהיבט המבצעי אף העמיקו בתקופת המלחמה. ההישגים האופרטיביים המרשימים שהפגין צה"ל לאורכה – ובפרט במהלך מבצע "עם כלביא" מול איראן – חידדו את ההכרה הערבית ביכולות של מערכת הביטחון והתעשיות הביטחוניות בישראל. כמו כן, הכוונה הגלויה של חמאס בתמיכת איראן לטרפד באמצעות המתקפה הברברית ב-7 באוקטובר את תהליכי הנורמליזציה האזוריים הגבירה את הבנתן של שותפות השלום הערביות הקיימות והפוטנציאליות כי איומי הציר הרדיקלי על היציבות האזורית משותפים לישראל ולהן, והגבירה את נכונותן לסייע בנטרולם. שיתוף הפעולה הצבאי הרב-צדדי הנדיר שהתגלה בחסות ארצות הברית בעת מתקפות הטילים והכטב"מים האיראניות על ישראל (אפריל ואוקטובר 2024 ויוני 2025) חשף את הפוטנציאל של קואליציה ביטחונית אזורית. כפי

שהוכח במלחמה, היחסים שנבנו בשנים האחרונות אינם מגדל קלפים – יש להם יסודות מוצקים של אינטרסים הדדיים אסטרטגיים וארוכי טווח.

עם זאת, ההתמקדות בערוץ הביטחוני-מודיעיני אינה חפה מקשיים: ללא מסגרת רשמית של שלום, חסר עוגן פוליטי לגיטימי שיאפשר לקשרים הביטחוניים לשרוד לאורך זמן; בנוסף, גם ברמה הביטחונית הטהורה, שלום קר עד קפוא מנמיך את רף ההישגים. הוא עוטף את הקשרים במעטה חשאי כה הדוק, עד שאפילו בתוך המערכות בישראל (צה"ל, מוסד, שב"כ) המידע לא תמיד זורם כראוי, וגורם לחיכוכים בין גורמי הביטחון והחוץ. כך עלול להיווצר קצר אסטרטגי – מצב שבו ישראלים וערבים משתפים פעולה בשקט נגד אויבים משותפים, אך כושלים לתרגם זאת להסדרים ארוכי טווח שימנעו את המלחמה הבאה.

אם הנסיגה ביחסים עם מדינות 'הסכמי אברהם' תתקבע, יהיה בכך כדי לשחזר את מודל השלום הקר עם מצרים וירדן. מדינות אלו – בפרט המפרציות – נכנסו להסכמים עם ציפייה לרווחים מוחשיים (ביטחוניים, כלכליים, טכנולוגיים ומדיניים). אם הציבור והאליטות שם יגיעו למסקנה שהנורמליזציה אינה מגשימה את הבטחותיה, יהיה בכך כדי לשחוק את מוטיבציית המשטרים להמשיך להשקיע בהסכמים. במציאות כזו עלולים הצדדים להתרגל למצב שבו ישראל מקיימת עם שכנותיה "שלום בין ממשלות" בלבד, בעוד שיחסי העמים מוסיפים לסבול מחשדנות ואף עוינות. מודל זה אמנם "עובד" לצורכי ביטחון בסיסיים, אך הוא מגלם החמצה של הפוטנציאל האדיר לשלום אמתי: שיתוף פעולה אזרחי נרחב וצמיחה ושגשוג כלכליים, שייצרו מארג אינטרסים בהיקף שימחיש את פירות השלום ויחזק את מעמדו כ"בלתי הפיך".

מלחמת "חרבות ברזל" העמידה בפני מדינות השלום הוותיקות, מצרים וירדן, קשיים כלכליים, בעיקר בשל הפגיעה בנתיבי השיט בים האדום, ואתגרים תדמיתיים בדעת הקהל בעקבות תמונות ההרג וההרס ברצועת עזה והתבטאויות של בכירים בממשלת ישראל על עידוד הגירה פלסטינית לשטחן. התפתחויות אלו המחישו להנהגות בקהיר ועמאן את המחיר שהן משלמות על שימור ההסכמים עם ישראל מול ביקורת ציבורית גוברת. מצרים, ירדן וגם איחוד האמירויות אינן מצרות על החלשת איראן ועל הפגיעה בתוכניתה הגרעינית, כמו גם על הפגיעה הקשה בחזבאללה וחמאס. אולם, מבצע "עם כלביא" העלה אצלן חששות מפני השלטת הגמוניה ישראלית, לאור ניתוחן את תפיסת העולם של הממשלה הנוכחית בישראל המעדיפה את הפעלת הכוח על פני המעשה המדיני-דיפלומטי. הן מודאגות שמדיניות ישראלית כוחנית – לצד צעדים ישראלים חד-צדדיים בזירה הפלסטינית, שיזכו לגיבוי אמריקאי ויעשו ללא התחשבות בעמדותיהן – יערערו את יציבות האזור.

מצרים וירדן חשות שישראל מתייחסת לשלום עמן כמובן מאליו וחותרת לנורמליזציה עם ערב הסעודית ומדינות נוספות, ללא הפלסטינים. הזנחת היחסים עמן והתעלמות מדאגותיהן עלולה לערער את יסודות ההסכמים המהווים נכס אסטרטגי ראשון במעלה לביטחון הלאומי של ישראל, ואשר תורמים רבות לשקט בגבולות, להתמודדות עם אתגרי הטרור ולתיאום בסוגיות נפיצות כמו רצועת עזה וירושלים.

תמונת המצב הנוכחית נזילה, כאשר כמה גורמים צפויים להשפיע לחיוב או לשלילה על מגמות הנורמליזציה: תפקיד חשוב מיועד לארצות הברית. בעקבות המערכה מול איראן הובהר כי ממשל טראמפ מוסיף לראות באינטגרציה אזורית יעד, אלא שבהיעדר התקדמות - המומנטום הנוכחי עלול לדעוך ואף להיעצר. כבר בביקורו של הנשיא טראמפ במדינות המפרץ במאי 2025 הסתבר שארצות הברית מוכנה להותיר את ישראל מחוץ ליוזמות והסכמים כלכליים שהיא מקדמת עם שותפותיה

הערביות, ובעיקר ערב הסעודית. כמו כן, הביקורת הבינלאומית על ישראל בשל התמשכות המלחמה עלולה להשליך גם על מעמדה האזורי. הבידוד הבינלאומי והאזורי מזינים זה את זה ופוגעים באטרקטיביות של ישראל כשותפה לשלום ולנורמליזציה בעיני שכנותיה.

יחסיה של ישראל עם מדינות השלום עשויים להשתקם במהירות אם וכאשר תסתיים המלחמה, אך גם לשוב ולהידרדר ככל שזו תתארך, בפרט אם ישראל תחליט על כיבוש עזה, עידוד הגירה מרצון של תושביה וסיפוח שטחים. במצב הדברים הנוכחי, כאשר ישראל נתפסת בדעת הקהל הערבית כמי שבולמת כל אופק מדיני לפתרון הבעיה הפלסטינית, יתקשו מדינות השלום הערביות לגייס אשראי ציבורי להרחבת הקשרים עמה. ההסכמים אינם נמצאים לעת עתה בפני קריסה, שזו בשורה מרגיעה, אך הם נקלעו למדרון מסוכן. ללא התחשבות ישראלית באינטרסים של השותפות האזוריות ובשאיפתן לסיום המלחמה וליצירת אופק מדיני לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, עלול הניכור העכשווי להתקבע ולהעמיק.

דילמות ואתגרים לישראל

תמונת המציאות המתוארת לעיל מציבה בפני ישראל דילמות אסטרטגיות מהותיות בבואה לעצב מדיניות לקידום הנורמליזציה האזורית:

1. הנורמליזציה במדיניות החוץ והביטחון של ישראל – מותרות או הכרח אסטרטגי?

שאלת יסוד הניצבת לפתחה של ישראל היא האם נורמליזציה לגיטימית-מלאה עם העולם הערבי היא "nice to have", קרי מותרות דיפלומטיות, או שמא "must" – מרכיב חיוני באסטרטגיה הלאומית של ישראל?

התומכים בנורמליזציה רחבה רואים בה לא רק יעד רצוי אלא אינטרס לאומי אסטרטגי – מדיני, ביטחוני וכלכלי. היא מייצרת תלות הדדית בין ישראל לשכנותיה, מעצימה את העניין בשימור השלום, מחזקת את עמידות ההסכמים מול משברים וטלטלות ומספקת לישראל תמורה סימבולית בדמות הכרה, קבלה ולגיטימציה במרחב. יתר על כן, היא תורמת לשיפור רמת חיי האזרחים, הופכת את פירות השלום למוחשיים בתחומים כגון תיירות, סחר ותעופה ויוצרת תחושת חיבור להסכמים ובעלות עליהם גם ברמת האדם הפשוט. הנחת המוצא היא שבלי נורמליזציה בין האזרחים – ולא רק בין הממשלות – יציבות השלום תועמד בסכנה לאורך זמן.

מאידך גיסא, קיימת גישה חלופית הרואה בנורמליזציה מותרות. לפי תפיסה זו, השלום בין ישראל למדינות ערב עומדים על כנם מזה שנים רבות והאינטרסים הביטחוניים של הצדדים נשמרים, גם ללא נורמליזציה מלאה, ולפיכך ממלאים את ייעודם העיקרי – מניעת מלחמה. יתרה מכך, מתכונת מסויגת זו ריאלית יותר וייתכן שאף מסייעת להסכמי השלום לצלוח פעם אחר פעם תקופות משבר, מכיוון שהיא מעוררת פחות התנגדויות בדעת הקהל. זאת ועוד, התעקשות של ישראל על חימום השלום עלולה לסכן את ההישג הבסיסי המתגלם בכינונו ובשימורו, לייצר מתחים ומחלוקות נוספים בינה לבין שכנותיה ולפתוח פתח להעלאת דרישות מצד שותפותיה לווייתורים בלתי רצויים בזירה הפלסטינית או ברמת הגולן בתמורה לנורמליזציה.

2. חזון הנורמליזציה הישראלי – התערות במרחב או שיתופי פעולה מתוחמים?

על מקבלי ההחלטות בישראל לברר כיצד הם רואים את מטרות העל האסטרטגיות של הנורמליזציה בינה לשכנותיה בטווח הבינוני והרחוק: האם ישראל שואפת להשתלב בקרב עמי האזור, או שמא היא מסתפקת בשיתופי פעולה ביטחוניים וכלכליים עם ממשלות ערביות, גם אם אלו מתקיימים תוך ניכור

ציבורי מתרחב? שאלה זו חורגת מהפרקטיקה השוטפת: היא נוגעת לתכלית האסטרטגית של הנורמליזציה ולסוג הלגיטימציה שישיראל מבקשת לזכות בה – קבלתה כשותפה מלאה, לגיטימית ופורמלית במרחב האזורי, או הסתפקות בקשרים תועלתניים צרים סביב אינטרסים מוגדרים והתמודדות עם איומים משותפים.

כמו כן, על ישראל לבחון האם היא שואפת לאינטגרציה אזורית רחבה שתוביל לכינון מסגרת של שיתוף פעולה ביטחוני-כלכלי אזורי, או שמא מטרתה צנועה יותר – קידום יחסים בילטרליים עם כל מדינה בנפרד, ללא מבנה-על אזורי ברור? לכך מצטרפת שאלת יחסה של ישראל למחנות האזוריים: האם היא חותרת לנורמליזציה עם מדינות כמו קטר וטורקיה, פטרוניותיו של חמאס, ולשילובן במיזמים דוגמת שיקום עזה ובמערכים אזוריים רב-צדדיים שמקדמת ארצות הברית בהשתתפות בעלות ברית במזרח התיכון, או שהיא רואה בהן מדינות יריבות? החלטות אלו ישפיעו על עיצוב מבנה המערכת האזורית העתידית.

3. נורמליזציה עוקפת פלסטינים, או משולבת?

שאלת מפתח העומדת בפני ישראל נוגעת למדיניותה בסכסוך עם הפלסטינים: האם להמשיך במגמה הנוכחית של ניסיונות לקידום נורמליזציה ישראלית-ערבית במנותק מהבעיה הפלסטינית, על בסיס אינטרסים בילטרליים משותפים ותמורות הניתנות לצדדים מארצות הברית, או להסכים לכלול רכיב פלסטיני ביחסיה עם מדינות ערב?

שתי גישות מתחרות נשמעו בישראל בשנים האחרונות: האחת טענה כי הפלסטינים איבדו את כוח הווטו, וניתן "לדלג" מעליהם ולהתקדם ביחסים עם מדינות ערב גם בלי חתירה להסדר מדיני עמם; השנייה גרסה שניתן להשיג ללא הפלסטינים נורמליזציה חלקית בלבד, דוגמת שיתוף פעולה ביטחוני חשאי, אך בהיעדר אופק מדיני אמיתי תיתקל ישראל בתקרת זכויות אזורית. 'הסכמי אברהם' חיזקו את תוקפה של הגישה הראשונה, אך המציאות שנוצרה בעקבות ה-7 באוקטובר 2023 איששה את הגישה השנייה.

כעת, הדילמה של ישראל מתחדדת. כאשר ערב הסעודית עומדת על יצירת אופק מדיני לכינון מדינה פלסטינית במסגרת הסכם נורמליזציה. מדיניות השוללת היתכנות עתידית לקידום הסדר על בסיס עיקרון שתי מדינות לשני עמים (דרך סיפוח זוחל ביהודה ושומרון, הרחבת התנחלויות/מאחזים/חוות חקלאיות והחלשת הרשות הפלסטינית) צפויה להוביל להחמצת ההזדמנות לנורמליזציה עם ערב הסעודית. לפיכך, על ישראל להכריע האם היא מוכנה "לשלם" במטבע מדיני – למשל, דרך הענקת תפקיד מרכזי למדינות האזור ביישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובכינון הסדרים מדיניים מעשיים, תוך שילוב הפלסטינים בהסדרים אזוריים. זאת מתוך תפיסה שגישה מולטילטרלית, המרחיבה את קשת התמורות והחלופות ומגדילה את מרחב ההזדמנויות והתמריצים, עשויה להקל על גישור הפערים בין ישראל לפלסטינים.

4. ערב הסעודית – חלון הזדמנויות או סיכון מופרז?

שלום עם ריאד נתפס בישראל כשינוי גיאופוליטי בקנה מידה היסטורי, שעשוי לסלול את הדרך להסכמי שלום נוספים, להביא לסיום הסכסוך הערבי-ישראלי ולשאת בצדו תמורות כלכליות משמעותיות. מעבר לכך, הנורמליזציה עם ערב הסעודית אינה רק מטרה לכשעצמה אלא גם אמצעי להבטחת המשך התפקיד האמריקאי במרחב ולהחלשת הציר הפרו-איראני. אולם, ערב הסעודית העלתה מאז ה-7 באוקטובר את רף דרישותיה: לצד הדרישה לתמורה בנושא הפלסטיני בעלת אופי מחייב, היא מצפה לחבילת סיוע אמריקאית נדיבה, שבמרכזה פיתוח יכולות גרעין אזוריות כולל העשרה על אדמתה

(העלולות להוות תקדים למדינות נוספות באזור) והסכם הגנה אמריקאי-סעודי (העלול לפגוע ביתרון האיכותי של ישראל ולהגביל בעתיד את חופש הפעולה של צה"ל).

הדילמה שבה על ישראל להכריע היא האם להיענות לעסקה משולשת עם ערב הסעודית וארצות הברית – תוך נכונות לווייתורים – בשל הבנה שמדובר בהזדמנות שעלולה לא לחזור; או לחילופין, לנקוט עמדה זהירה ולהמתין להיווצרות נסיבות שיאפשרו חתימת הסכם בתנאים נוחים יותר, גם במחיר של החמצת חלון ההזדמנויות הנוכחי, אובדן המנוף הכורך בין הסיוע האמריקאי לנורמליזציה ישראלית-סעודית וחתימת עסקה במסגרתה יקבלו הסעודים את מבוקשם מושינגטון ללא כינון נורמליזציה עם ישראל?

5. מצרים וירדן – נורמליזציה אנכית או אופקית?

יחסי השלום עם קהיר ועמאן – חרף קרירותם – מהווים נדבך מרכזי בביטחון הלאומי של ישראל. פירותיהם כוללים גבולות שקטים ופתוחים, עומק אסטרטגי ועסקאות בתחום הגז. בשנים האחרונות נדחקו יחסים אלה במידה מסוימת לשוליים בתודעה הציבורית הישראלית לטובת הסכמי השלום החדשים. הדילמה שבפני ישראל היא כיצד לפעול לשיקום היחסים עם שותפות השלום הוותיקות, מצרים וירדן, מבלי לוותר על טיפוח 'הסכמי אברהם' והרחבתם למדינות נוספות? רתימתן למהלכי הנורמליזציה אומנם תדרוש מישראל להתחשב בעמדותיהן ובדרישותיהן, אך תקנה למדינות המפרץ יתר לגיטימציה ליטול בהם חלק.

באופן רחב יותר, על ישראל לתעדף בין השקעה ב"נורמליזציה אנכית" – תוך שימת דגש על העמקת קשרים קיימים – ל"נורמליזציה אופקית", החותרת להרחבת ההסכמים למדינות חדשות. לאור הקשב והמשאבים המוגבלים של משרדי הממשלה בישראל והגורמים האזרחיים העוסקים בנורמליזציה, והרצון להימנע מאכזבות מאי-מימוש הציפיות הנוגעות ל"פירות השלום", יש להכריע מהו האיזון הנכון בין ההשקעה ביחסים עם השותפות הוותיקות להסכמים לכמיהה לצירוף מדינות ערביות-מוסלמיות נוספות למעגל השלום.

6. שיתופי פעולה – חשאיים או פומביים?

הדילמה היא האם מוטב להמשיך בהקפדה על חשאיות ביחסים הביטחוניים-אסטרטגיים כדי לא להביך את הצדדים הערביים מול דעת הקהל הפנימית ולאפשר בכך העמקה של שיתופי הפעולה (באופן שעשוי לסלול דרך לקשרים פומביים בעתיד לבוא, אך גם ליתר את עצם הצורך בהם); לחילופין, ייתכן שהגיעה העת להציף חלק ניכר יותר מהקשרים החשאיים אל מעל פני השטח – למרות הרגישויות הפוליטיות הכרוכות בכך – כדי שהציבורים בישראל ובמדינות ערב ייווכחו בפירות השלום ויכירו בערכם.

ההכרעה בין חשאיות לפומביות משליכה גם על אופי הנורמליזציה: האם לקדם פרויקטים הדורשים פרופיל תקשורתי גבוה, כגון חיבור תשתיות כמו מסילות רכבת ורשתות חשמל וגז, או להתמקד בפרויקטים שקטים ומבודדים בין מערכות הביטחון? סוגייה זו מושפעת גם ממבנה קבלת ההחלטות בישראל: נטייה לחשאיות מעצימה את כוחה של מערכת הביטחון וגופי הצבא והמודיעין ומחלישה את משרד החוץ ואת הגורמים האזרחיים. על ישראל להחליט האם לחולל שינוי מערכתי שיבטיח ש"הדק העליון" הדיפלומטי ו"הדק התחתון" הביטחוני לא יחתרו האחד תחת משנהו, אלא יפעלו בסנכרון.

7. השפעה ישראלית על דעת הקהל הערבית – אפשרית או חסרת תוחלת?

התגברות העוינות בדעת הקהל הערבית כלפי ישראל בעקבות המלחמה מהווה מכשול נוסף לקידום הנורמליזציה. הגם שמדינות ערב אינן דמוקרטיות, משטריהן קשובים לרחשי לב הציבור ונדרשים

לעיתים להגביל את נראות הקשרים עם ישראל משיקולי פנים. מכאן עולה דילמה לישראל: האם ביכולתה לפעול לשיפור מעמדה בדעת הקהל הערבית, כאשר המלחמה נמשכת בשטח ללא אופק ברור לסיומה? גם בעתות שגרה, על ישראל להרחיב באופן משמעותי את התוכן והמינון של מאמצי ההסברה בערבית מול דעת הקהל הערבית, באופן שיבטיח השפעה מרבית ולא יפקיר את הבמה לכוחות פוליטיים אזוריים המתנגדים לנורמליזציה ולרשתות תקשורת עוינות, כמו אל-ג'זירה, המופעלות על ידם.

אירועי ה-7 באוקטובר המחישו את הסכנות הממשיות הכרוכות בתהליכי הרדיקליזציה וליבוי השנאה לישראל וליהודים בחברות הערביות והמוסלמיות. לפיכך, על ישראל לדרוש שילוב תכנים של סובלנות במערכת החינוך במדינות ערב ולנקוט צעדים מקבילים במערכת החינוך הישראלית.

המלצות: פרדיגמה חדשה לקידום הנורמליזציה

בחלוף קרוב לשנתיים למלחמת "חרבות ברזל" חלה נסיגה בנורמליזציה האזורית. אמנם הסכמי השלום החזיקו מעמד, אך הלגיטימציה הציבורית שלהם נפגעה והם נקלעו למדרון מסוכן, אשר בהיעדר תפנית מדינית עלול להוביל להעמקת הניכור ולהיווצרות מציאות של שלום קר – ואף גרוע מכך. במקביל, הודות להישגים הצבאיים במערכה, נפתחו אופקים חדשים לקידום שיתופי פעולה עתידיים בין ישראל למדינות במרחב.

לפיכך, על ישראל להכריע האם לדבוק בדפוס הפעולה הנוכחי או לאמץ פרדיגמה חדשה לקידום הנורמליזציה עם שכנותיה. למדיניות הקיימת יתרונות מגוונים בראיית מקבלי ההחלטות בישראל: אין צורך בהתגמשות ישראלית בהקשר הפלסטיני; ניתן להמשיך בשיתוף פעולה ביטחוני אסטרטגי עם מדינות השלום הערביות בדרגי צבא וממשל, גם אם בחשאי, ולשמור על מתכונת יחסים מצומצמת העמידה בתנאי משבר.

בה בעת, מדיניות זו כרוכה בסכנות: התקררות 'הסכמי אברהם' ובתרחישי קיצון אף סכנה לביטולם; המשך השחיקה ביחסים עם מצרים וירדן; החמצת ההזדמנות לשילוב ערב הסעודית במעגל הנורמליזציה, לקידום אינטגרציה אזורית ולחיוזוק מעמדה הגאו-אסטרטגי של ישראל; פגיעה בדימוי ישראל והשלום עמה בדעת הקהל הערבית; קושי גובר ברתימת מדינות ערב לסיוע בייצוב ובשיקום רצועת עזה בתום המלחמה.

מנגד, הגישה החלופית מצריכה אימוץ פרדיגמה חדשה ופרו-אקטיבית לעיצוב היחסים בין ישראל לשכנותיה, המבוססת על נכונות ישראלית להתגמשות בסוגייה הפלסטינית, במקביל למחויבות של מדינות ערב להירתם ולהשקיע תשומות כדי לגשר על פערים בעמדות של ישראל והפלסטינים, למשל דרך הצבתו של כוח משימה בין-ערבי שיהא אחראי על ייצוב רצועת עזה ופירוק חמאס מנשקו.

יתרונותיה של גישה זו כוללים: בלימת השחיקה המסתמנת בהסכמי השלום והנורמליזציה ויצירת פתח להרחבתם; חילוץ ישראל מהבידוד האזורי והבינלאומי שאליו נקלעה על רקע המלחמה; עיצוב מערכת אזורית יציבה, אינטגרטיבית ומשגשגת ברוח חזון ממשל טראמפ; סלילת הדרך לשיתופי פעולה רב-תחומיים עם מדינות ערב; טיפוח יחסי שלום בין עמים ואזרחים ולא רק בין ממשלות וצבאות; שיפור דימויה של ישראל בדעת הקהל הערבית והרחבת התמיכה הציבורית בהסכמי השלום והנורמליזציה; הגברת מעורבות מדינות ערב בהסדרי "היום שאחרי המלחמה" ברצועת עזה; ביסוס מעמדה האזורי של ישראל כמציאות מוכרת ובלתי-הפיכה.

לשם מימוש החזון, על קובעי המדיניות בירושלים לשרטט מפת דרכים ריאלית ומדורגת, שרואה בגישה המולטילטרלית דרך עדיפה לפתרון משברים ובכך תבסס את הנורמליזציה כרכיב ליבה במדיניות החוץ והביטחון של ישראל ותעניק לה עדיפות גבוהה בסדר היום הלאומי. להלן שורת צעדים אופרטיביים מוצעים לשם כך:

1. התנעת תהליך מדיני עם אופק חיובי לפלסטינים, מתוך הבנה שלא ניתן לעקוף את הבעיה הפלסטינית

בהיעדר אפשרות לקדם כעת משא ומתן על הסדר קבע כולל, על ישראל לנקוט צעדים שיוכיחו לשותפות השלום והנורמליזציה הערביות כי היא פועלת להכשרת הקרקע להיפרדות מהפלסטינים לכשיבשילו התנאים הדרושים לכך. אלה כוללים הפסקת מהלכי סיפוח והרחבה של שטחי התנחלויות ומאחזים; חיזוק הרשות הפלסטינית וסיוע ברפורמות לתיקונה; חיזוק כוחות הביטחון הפלסטיניים וחזרה לנוסחה לפיה "ככל שיפעלו יותר נגד הטרור, צה"ל יפעל פחות בערים הפלסטיניות"; קידום פרויקטים כלכליים לטובת האוכלוסייה הפלסטינית; אימוץ המתווה המצרי לייצוב ולשיקום רצועת עזה, תוך עמידה על כך שיכלול מנגנון מוסכם לפירוז הרצועה ועל שמירת חופש הפעולה של צה"ל לסיכול איומי טרור ולמניעת התעצמות מחודשת של חמאס. אם יתברר כי הרשות הפלסטינית אכן עוברת רפורמות, מתמודדת ביעילות עם פירוק תשתיות טרור ומקדמת תהליכי דה-רדיקליזציה, תוכל ישראל להשלים עם כינון ישות פלסטינית מפורזת ובעלת ריבונות מוגבלת.

2. חידוש והרחבת דיאלוג עם מצרים וירדן

אין להזניח את שותפות השלום הוותיקות ויש להפנות יתר קשב לצרכיהן ולציפיותיהן. בתום המלחמה מומלץ לקדם מהלך דיפלומטי פומבי מול קהיר ועמאן, שיסמן פתיחת דף חדש, דוגמת כינוס פסגת מנהיגים משולשת בחסות אמריקאית, במהלכה יוכרז על מחויבות משותפת לשלום ולהתנעת פרויקטים רדומים. מעבר לכך, ניתן להכין מבעוד מועד "סל צעדים" שיכלול חידוש כינוסי הוועדות הכלכליות והחקלאיות ישראל-מצרים, חתימה על הסכמים כלכליים ומסחריים, הגדלת מכסות עבודה לפועלים ירדנים בישראל והרחבה מיידיית של היחסים בתחום האנרגיה והמים על בסיס תוכניות קיימות שהוקפאו או התעכבו במהלך המלחמה. יש לשווק מהלכים אלו לציבורים כתוצר של הסכמי השלום וכהוכחה לכך שהוא מניב תועלת מוחשית לעמים.

במקביל, על ישראל לשגר מסרי הרגעה למצרים ולירדן – להבהיר פומבית שאין בכוונתה לעודד הגירת פליטים פלסטינים לשטחן ולאשרר את מחויבותה לשמירת הסטטוס-קוו בהר הבית. כמו כן, מומלץ לישראל לנהל דיאלוג אסטרטגי שקט עם שתי המדינות על יעדי הנורמליזציה האזורית, לשתף בתוכניות מול ערב הסעודית, להאזין לעצותיהן ולשלבן ככל שניתן בתהליכים עצמם. כך לדוגמה, אם וכאשר יחודש פורום הנגב, ראוי להעניק במסגרתו לקהיר ולעמאן תפקיד מרכזי ולהגדיל את עניינן בהצלחתו. ככל שמדינות השלום הוותיקות יחוו שישראל רואה בהן שותפות בכירות ומתחשבת בדאגותיהן, כך הן יהיו נכונות לספק למדינות השלום החדשות "רשת ביטחון", שתחזק את הלגיטימציה של התהליך כמכלול, ולא ישמשו כ"ספויילר".

3. מיסוד מנגנונים למעקב אחר הסכמי השלום ולתחזוקתם

הניסיון שנצבר בשיתוף הפעולה הביטחוני בין ישראל למדינות השלום הוכיח שחשוב לייצר מסגרות פורמליות הפועלות כסדרן בתקופות שגרה ומשבר. מסגרות אלו יוכלו לפקח על יישום הסכמים אזוריים, בדומה לאופן שבו מפקחים הצדדים על יישום הנספחים הצבאיים, לוודא עמידה במחויבויות ולהסיר מכשולים בירוקרטיים המקשים על קידומם. כבסיס למהלכים אלה, מומלץ לאכוף כינוס במועדן של

הוועדות הבילטרליות העוסקות במגוון תחומי הנורמליזציה ומעוגנות בהסכמים עם מדינות השלום, גם אם בדרג נמוך, במטרה לטפח ערוצי שיח ולמנוע תקופות ממושכות של נתק העלולות להוביל לדעיכת היחסים בין הצדדים.

בנוסף, מומלץ להקים צוות תיאום בין-משרדי בישראל לניהול סוגיית הנורמליזציה - פורום בו ישתתפו נציגי משרד החוץ, משרד הביטחון, המל"ל וגופים נוספים, לצורך סנכרון יוזמות ומניעת מתחים בין "הערוץ הביטחוני" ל"ערוץ המדיני". פורום כזה גם יוכל לפקח אחר יישום החלטות והתקדמות פרויקטים מאושרים ולוודא שאינם מעוכבים בשל מכשולים בירוקרטיים או פוליטיים.

במקביל, ראוי לשקול מינוי שליח מיוחד לנורמליזציה אזונית - דמות בכירה ורבת-ניסיון ביטחוני ו/או מדיני - שיהיה אמון על שימור הקשר עם מדינות השלום, יערוך "מסעות דילוגים" ביניהן ויתווך בעתות מתח ומשבר. שליח כזה יכול גם לעבוד מול וושינגטון וגורמים נוספים לגיוס סיוע בינלאומי למהלכים.

4. התאמת מאמצי הנורמליזציה לצרכיהם של שותפי השלום

מאחר שלכל מדינה ערבית השותפה להסכם שלום סדר עדיפויות הייחודי לה, מומלץ לישראל להתאים את מדיניותה לאופייה. יש להקפיד למנות את סגל הנציגויות הישראליות ולבחור את יוזמות שיתוף הפעולה שהן מקדמות תוך שקלול תחומי העניין והצרכים של המדינה הנוגעת בדבר. כך לדוגמה, איחוד האמירויות שמה דגש על קדמה טכנולוגית, בינה מלאכותית, סייבר, אנרגיות מתחדשות, חדשנות פיננסית ורפואה דיגיטלית. מצרים וירדן, לעומת זאת, נוטות להתעניין יותר בנושאי אנרגיה, מים, חקלאות מדברית, תיירות, תעשייה ותשתית. מיקוד זה - שילווה בצעדים כמו הקמת מרכזי מחקר ופיתוח משותפים, וגיוס מקורות מימון - יגביר את התועלת הישירה של הנורמליזציה, יחבר בין קהילות מקצועיות גם בתקופות פוליטיות מתוחות וימחיש לציבורים בשני הצדדים את הרווחים הקונקרטיים הגלומים בהסכמי השלום.

ככלל, עדיפות מובהקת צריכה להינתן לנורמליזציה פומבית ולא חשאית, שתחזק את ההכרה בשני הצדדים בערך השלום. בה בעת, לעיתים נדרש להתחשב לא רק באינטרסים אלא גם ברגישויותיהן של מדינות השלום הערביות ולכוון את מאמצי הנורמליזציה לאפיקים שבהם ניכרת פתיחות ממשלתית וציבורית רבה יותר. כך למשל, ניתן לתעדף תחומים שהיוו בעבר חלק ממישור היחסים "הלגיטימי" בין ישראל לאותן מדינות, או לקדם את היחסים בערוצים שיאפשרו לשמור על הנורמליזציה בפרופיל נמוך ולווסת אינטראקציות ישירות בין העמים.

5. הגברת התיאום עם ארה"ב סביב הרחבת "הסכמי אברהם" וכינון נורמליזציה עם ערב הסעודית

מומלץ לישראל לגבש מול צוות אמריקאי בכיר מפת דרכים מתואמת לחידוש תהליך הנורמליזציה האזורי ולהרחבת הסכמי אברהם. כמו כן, ראוי לערוך בדיקת היתכנות לאפשרות של שילוב סוריה המתחדשת, לבנון החוזרת לתפקד כמדינה ריבונית ואולי אף עיראק בקהילת 'הסכמי אברהם'. גם אם מאמצי ההסדרה עם סוריה יחלו בהסכם אי-לוחמה ושיפור הסכם הפרדת הכוחות של 1974, יש לשאוף שיכללו אופק מדיני וכלכלי מוצהר ומחייב במטרה למנוע התקבעות מתכונת יחסים שמהותה מסתכמת בהפוגת לחימה ועלולה להפוך למודל. לצורך זה נדרש לרתום את ארצות הברית למתן תמורות מדיניות, ביטחוניות וכלכליות להרחבת מעגל הנורמליזציה.

אשר להסכם עם ערב הסעודית, יש לתאם עם וושינגטון את המחויבות הישראלית הנדרשת בזירה הפלסטינית. על ישראל לדרוש מארצות הברית ערבויות ותגמולים שיבטיחו שביטחונה לא ייפגע

בהסדר מדיני עתידי עם הפלסטינים. בנוסף, על ירושלים וושינגטון לקבוע את הקווים אדומים במשא ומתן עם ערב הסעודית, כגון שמירה על עליונות צבאית ישראלית. אם יוסכם על פרויקט גרעין אזרחי סעודי, יש לכוון בצדו מנגנון פיקוח אמריקאי-בינלאומי אמין ולעמוד על כך שערב הסעודית תתחייב שלא להעשיר אורניום בשטחה.

6. שיקום ותגבור הדיפלומטיה הציבורית ופנייה לציבורים ערביים

יש להשקיע מחשבה ומשאבים בטיפול נרטיב חדש שיקרב לבבות בין ישראל לשכנותיה. משרד החוץ, יחד עם גופי מודיעין וגורמי אקדמיה – ובתיאום עם שותפות השלום הערביות – יכולים ליזום קמפיין הסברה בערבית, אנגלית ועברית, שיעביר מסר פשוט: מנורמליזציה אזרחית כולם מרוויחים, גם הפלסטינים. המסר צריך להתבסס בין היתר על דוגמאות מהשטח, דוגמת תרומת השלום להצלת חיי אדם באמצעות תיאום ביטחוני שהוביל לסיכול פיגועי טרור; טיפול של רופאים ישראלים בילדים ערבים, ולהיפך; ועלייה בסחר, בפיתוח תשתיות וביצירת מקומות תעסוקה הודות להסכמי השלום והנורמליזציה. לעוצמה הצבאית הישראלית צריכה להתווסף "עוצמה רכה", תוך הבלטת תרומתה החיובית הפוטנציאלית של ישראל למדינות האזור.

במקביל, בישראל עצמה יש להטמיע בשיח הציבורי והחינוכי את חשיבות השלום ואת האמונה בהיתכנותו. לפיכך, תוכניות לימודים, גופי תקשורת ומנהיגים צריכים לשוב ולשאת בגאון את דגל השלום כאינטרס ישראלי. רוח כזו תחלחל גם החוצה, תוכיח לשכנים שישראל מעוניינת להיות חלק אינטגרלי מהמזרח התיכון, לא מבצר מבודד, ובתקווה תעודד מעורבות של כוחות פוליטיים ואזרחיים ערביים בתהליכי הנורמליזציה.

7. הפגנת רגישות בנושאי ליבה נפוצים

כדי לצמצם את החשדנות הרווחת בעולם הערבי באשר ל"מזימותיה" – לכאורה – של ישראל ולמנוע מסגור של הסכסוך כמלחמת דת בין יהודים למוסלמים, על ממשלת ישראל לגבש קוד התנהגות בנושאים רגישים: הימנעות מצעדים פרובוקטיביים במתחם הר הבית, כמו ביקורים הפגנתיים של פוליטיקאים; שיתוף מוקדם של הצד הירדני בכל שינוי מנהלי באתר; הקפדה על שקיפות מול ידידים לפני נקיטת צעדים שנויים במחלוקת כדי שיוכלו להיערך להשיב לביקורות צפויות; הימנעות משיח פומבי על "פתרון עזה בסיני" או "טרנספר" פלסטינים לירדן. התבטאויות כאלה מתפרשות במצרים ובירדן כאיום ישיר על ריבונותן. ככלל, מומלץ לכוון מנגנון פנימי בישראל שיבטיח שלפני הצהרות משמעותיות בנושאים רגישים מטעם גורמים רשמיים, תיערך התייעצות עם משרד החוץ והמל"ל לגבי ההשלכות האפשריות על היחסים עם מדינות האזור.

8. עידוד גישה רב-צדדית ושיתוף גורמים אזרחיים בניהול משברים.

יש להציע הקמת ועדת היגוי אזרחית לייצוב ולשיקום עזה, בה יהיו חברות מצרים, ארצות הברית, איחוד האמירויות, ירדן ואפשר גם ערב הסעודית, לצד ישראל והרשות הפלסטינית. פורום כזה יכול לתאם סיוע ושיקום ולחלק מטלות, כגון: מצרים - אחריות הנדסית; ערב הסעודית - מימון; איחוד האמירויות - מיזמי אנרגיה ומים; ירדן - סיוע הומניטרי; ישראל - היבטי ביטחון ותנועה; הרשות הפלסטינית - שליטה אזרחית וסדר ציבורי.

גם ביהודה ושומרון כדאי לשלב את ירדן, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות במיזמים לשיפור התשתיות באזורים שבשליטת הרשות הפלסטינית. שיתוף העולם הערבי בזירה הפלסטינית יקטין את העוינות כלפי ישראל, ימתן את החשד שישראל מעוניינת בהמשך הסכסוך וייצור מנופי לחץ חיוביים גם על הצד

הפלסטיני לגלות גמישות וליישם את הרפורמות הנדרשות להפיכת הרשות לשחקן רלוונטי, כאשר מדינות ערב ערבות ומחויבות לכך.

9. השתלבות ישראלית בקואליציה של ביטחון ופיתוח אזורי

על ישראל לעדכן את תפיסת הביטחון שלה: לא עוד גישה של "וילה בג'ונגל", אלא שאיפה ליטול חלק בשיתוף פעולה אזורי רב-תחומי על פי מודל "פורום הנגב" (שכלל קבוצות עבודה מגוונות בנושאי ביטחון מזון וטכנולוגיות מים, אנרגיה נקייה, תיירות, בריאות, חינוך ודו-קיום וכן ביטחון אזורי).

לשראל יתרונות ביטחוניים רבים שהיא יכולה להציע למדינות ערב המתונות, אשר חולקות עמה אינטרסים משותפים, בכללם השגת יציבות אזרית, שיתוף במודיעין, פיקוח גבולות והגנה מפני טילים וכטב"מים תוקפים. אולם לשם ביסוס קואליציה איתנה אין די באינטרסים ביטחוניים אלה; על ישראל להתחשב גם באינטרסים הכלכליים של השותפות האזוריות ובעמדותיהן בסוגייה הפלסטינית. קיבוע מעמדה של ישראל כמדינה שוחרת שלום – הדוגלת בשכנות טובה ורואה עצמה כשותפה לטווח ארוך – ינחית מהלומה תודעתית על הציר הרדיקלי באזור, כזו שתשלים את המהלומות הצבאיות שהונחתו על חמאס, חזבאללה ואיראן.

לסיכום, ההמלצות לעיל מתכנסות לפרדיגמה חדשה המניחה יסודות לנורמליזציה לגיטימית-מלאה, קרי לקשר אזרחי, רב-תחומי ועמוק בין ישראל לעמי האזור. לנורמליזציה כזו פוטנציאל לשמש גל נושא אסטרטגי שיחזק את מעמדה הבינלאומי של מדינת ישראל ויקדם בניית קואליציה אזרית נחושה למען השלום והיציבות. בתקווה, קואליציה זו תצמח דווקא מתוך אסון ה-7 באוקטובר והמלחמה הקשה והארוכה שפרצה בעקבותיו, ותהווה בסיס לתהליכי השיקום והאינטגרציה האזוריים, שיסמנו את הניצחון האמיתי על חמאס.

* הכותבים מודים לד"ר יואל גוז'נסקי על הערותיו המפרות.